

Лаврінченко В. А.
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДЛІТКІВ-НЕФОРМАЛІВ

Останніми роками в нашому суспільстві відбулися глибокі зміни в різних сферах життя, які вплинули на процес становлення підростаючої особистості (розповсюдження ідеалів споживання, зниження загального рівня культури суспільства, переосмислення цінностей освіти, тощо) і сприяли підвищенню прагнення молоді перебувати у складі субкультур, що різняться за своєю спрямованістю.

Актуальність даного дослідження визначається вираженою складністю та кризовим характером підліткового віку (Л. І. Божович, І. С. Булах, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон, В. П. Кутішенко, В. Ф. Моргун, М. В. Савчин, К. В. Седих, Ю. М. Сошина); переважаючою роллю неформальної взаємодії у формуванні якісно нового рівня особистісних структур підлітків (І. П. Башкатов, Л. М. Завацька, Л. Д. Заграй, Г. В. Католик, С. І. Левікова, К. В. Седих, Н. І. Яворська), тощо. У дослідженні В. Р. Павелків [3] висвітлюється сутність концепції дії деструктивного поля молодіжних субкультур на особистість підлітка. Він зауважує, що деструктивно-агресивне поле субкультури впливає на підлітка через два канали зв'язку: дію сил групи як цілісної системи та сукупність особистісних процесів, зорієнтованих на приєднання індивіда до спільноти. Конвергенція цих систем об'єднує значну кількість психологічних механізмів, що забезпечують процес інтеграції підлітка у молодіжну спільноту. При цьому, актуальні наукові дослідження, присвячені ролі субкультур у житті підлітків, акцентують увагу на особистісних рисах підлітків-неформалів, їх окремих психологічних характеристиках, залишаючи поза увагою специфіку їх міжособистісної взаємодії. Натомість, вивчення особливостей взаємодії підлітків-неформалів дасть можливість визначити їх ключові комунікативні характеристики з огляду на важливість спілкування у даному віці, визначити типові тенденції у їх взаємодії як процесі, в якому реалізується функціонування підлітків у субкультурі.

Тож, вагомість вивчення комунікативних характеристик підлітків-неформалів обумовлена як важливістю міжособистісного спілкування у даному віці, так сприйняттям процесу взаємодії як «тканини», що

забезпечує реалізацію соціальних процесів, функціонування субкультур та неформальних об'єднань у тому числі.

Емпіричне дослідження особливостей типів міжособистісної взаємодії серед підлітків-представників молодіжних субкультур проводилось у контексті цілісного вивчення впливу міжособистісної взаємодії на розвиток ціннісно-сислової свідомості підлітків, що представлено в інших публікаціях автора [2]. При цьому, дослідження особливостей взаємодії досліджуваних здійснювалось за методиками «Q-сортування тенденцій поведінки у групі» (В. Стефансон) та «Діагностика міжособистісних відносин» (Л.М. Собчик). У дослідженні взяли участь 312 підлітків, серед них 214 хлопців та 98 дівчат. До експериментальної групи увійшли 156 підлітків, які входять до неформальних об'єднань «емо», «готи», «футбольні фанати», «скін-хеდი», «металісти», «рокери», «панки», «репери». Контрольну групу склали 156 підлітків, які не входять до неформальних груп.

Результати проведеного дослідження засвідчують, що підліткам-неформалам більшою мірою властиві тенденції до незалежності ($t=3,314$, $p\leq 0,01$), уникнення спілкування ($t=2,42$, $p\leq 0,05$) та уникнення боротьби ($t=2,521$, $p\leq 0,05$), порівняно з представниками контрольної групи, які більше залежні у спілкуванні ($t=2,455$, $p\leq 0,01$). При цьому, підлітки обох груп однаковою мірою орієнтовані на спілкування ($t=1,605$) та прийняття боротьби ($t=0,64$). Тобто, неформалам властива тенденція до здійснення міжособистісної взаємодії, контактність, бажання встановлювати емоційні контакти. У той же час, майже половина неформалів (40%) схильні уникати боротьби, їм властива тенденція до збереження нейтралітету у групових конфліктах. Також, 42% досліджуваних характеризуються вираженим уникненням спілкування, прагнуть перебувати на самоті, розчарувавшись у системі соціальних контактів, не отримавши підтримки, тощо. Поєднання таких тенденцій у міжособистісній взаємодії підлітків-неформалів свідчить про наявність у них травмуючого комунікативного досвіду, адже вони одночасно і налаштовані на спілкування, і часто його уникають. Імовірно, їх прагнення до спілкування, не маючи можливості задовольнитися у складі формальної групи (класу, спортивної секції, тощо) через непорозуміння, неприйняття та конфлікти, приводить дітей до взаємодії в неформальних об'єднаннях.

Підлітки із неформальних об'єднань незалежні (74%), що визначає їх більшу схильність до неприйняття групових норм, відстоювання власних інтересів. Цікавим є те, що при достатньо явному рівні прагнення до незалежності підліткам-неформалам властива виражена тенденція до уникання боротьби, що може говорити про небажання

опозиціонувати себе групі в ситуації конфлікту і приймати компромісні рішення.

Підлітки із контрольної групи направлені на спілкування, у якому виражено залежні і направлені на прояви боротьби у взаємодії. Тобто, тенденції у міжособистісній взаємодії підлітків контрольної групи відповідають типовій картині кризового становища підлітка у соціумі. Вони прагнуть спілкуватися на основі прояву референтності – орієнтації на еталонні зразки поведінки, що засвоюються під час комунікації, і при цьому прагнуть протиставляти себе оточуючим для доведення дорослості [4].

Тобто, конфлікт комунікативних тенденцій підлітків-неформалів полягає: по-перше, між прагненням до спілкування (як орієнтація на залежність) і проявів незалежності у стосунках; по-друге, між орієнтацією на тенденцію незалежності у стосунках та вираженим прагненням уникати спілкування і боротьбу – досліджувані хочуть протиставляти себе оточуючим у стосунках, проте, не мають для цього ресурсу і тому уникають протистояння і, відповідно, не можуть проявити свою незалежність.

Виявлено, що підлітки-неформали характеризуються більш вираженим недовірливо-скептичним ($t=7,24$, $p\leq 0,01$) типом міжособистісної взаємодії порівняно з представниками контрольної групи, яким властиві більш виражені залежно-послушний ($t=7,05$, $p\leq 0,01$), співпрацюючий-конвенційний ($t=2,37$, $p\leq 0,05$) та відповідально-великодушний ($t=4,85$, $p\leq 0,01$) типи. Тобто, підліткам-неформалам властива більш виражена орієнтація на скептицизм і нонконформізм у власних судженнях і поведінці, а підлітки контрольної групи мають виражену направленість на отримання підтримки від оточуючих, їх визнання, готові проявляти допомогу оточуючим, співпрацювати із ними, будувати дружні стосунки, мають виражене почуття відповідальності. Такі відмінності співпадають із вираженою кластерною структурою смислових конструктів досліджуваних, де у представників експериментальної групи виявлена орієнтація на нонконформізм та уникнення від оточуючих внаслідок наявного негативного комунікативного досвіду, а у представників контрольної групи – виражена орієнтація на прояви відповідальності (яка взагалі не зафіксована у неформалів) та реалізації у міжособистісних стосунках, що для них важливі (В.А. Лаврінченко [1]).

Інші типи міжособистісної взаємодії виражені рівномірно серед представників двох груп. Зокрема, усі підлітки проявляють впевненість у собі, спроможність керувати (тип № 1), незалежність та орієнтацію на суперництво (тип № 2), безпосередність, прямотинійність, настирність у досягненні мети (тип № 3), скромність, сором'язливість, спроможність

брати на себе обов'язки (тип № 5). Вираженість типів міжособистісної взаємодії в обох групах має протирічний характер, що, на нашу думку, можна пояснити двома моментами. Одночасну орієнтацію підлітків двох груп і на прояви незалежності, суперництва і настирності, і на скромність можна пояснити, по-перше, складним характером підліткового віку із вираженою лабільністю поведінки; по-друге, тим, що підлітки у процесі дослідження могли частково демонструвати власне ідеалізоване «Я», а частково – реальне.

Отже, визначені особливості міжособистісної взаємодії підлітків можемо узагальнити у твердженні про те, що підліткам-неформалам більшою мірою властиві тенденції до незалежності, уникнення спілкування і боротьби, переважанням недовірливо-скептичного типу взаємодії, порівняно з представниками контрольної групи, які більше залежні у спілкуванні і проявляють залежно-послушний, співпрацюючий-конвенційний та відповідально-великодушний типи міжособистісної взаємодії. Разом із тим, проблема міжособистісної взаємодії підлітків у неформальних об'єднаннях та її роль у функціонуванні самої субкультури залишається не вирішеною остаточно. Зокрема, перспективою подальших досліджень автора виступатиме вивчення особливостей зв'язку типів міжособистісної взаємодії, структурної організації субкультур та характеристик ціннісно-сміслової свідомості її послідовників.

Список літератури:

1. Лаврінченко В.А. Відображення феномену субкультури в смислових конструктах підлітків-неформалів / В.А. Лаврінченко // Психологія і особистість. – 2016. – № 1. – С. 139–151.
2. Лаврінченко В.А. Особливості впливу міжособистісної взаємодії в неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-смілової свідомості підлітків / В.А. Лаврінченко // Психологія і особистість. – 2019. – № 1. – С. 121–145.
3. Павелків В.Р. Психогенеза агресивної та деструктивної поведінки в підліткових субкультурах: дис.... докт. психол.наук 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія», 05 – соціальні та поведінкові науки (053 – психологія) / В.Р. Павелків. – Рівне, 2019. – 360 с.
4. Williams J.P. Subcultural Theory: Traditions and Concepts / J. Patrick Williams. – Malden, Polity Press, 2011. – 219 p.